

УДК 327 (477+510)

УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Лідія Распутіна

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: lrasputina@i.ua

Китай – одна з найстаріших держав світу, яка за останні десятиліття змогла досягти високого економічного рівня, хоча ще на початку ХХ ст. імперія Цін була геополітично-залежною від Великобританії, Німецької та Російської імперій, а у 30-х роках ХХ ст. східна частина Китаю була окупована Японією.

Державність у Китаї зародилася близько чотирьох тисячоліть тому. З того часу держава Китай не раз втрачала свою цілісність і знову відроджувалася. Були періоди розквіту та падіння, проте навіть у найтяжчі часи китайці відстоювали свою незалежність та авторитет власної держави. У III ст. до н.е. Китай вже став імперією й у часи свого максимального розквіту контролював частину територій Середньої Азії та Корейського півострову. Війни, епідемії, голод, природні катаклізми не раз ставали причинами міграції китайців за межі своєї батьківщини. Як результат, нині немає країни, де б не проживали китайці. Китайська меншина є і в Україні.

Метою даного дослідження є висвітлення історії українсько-китайських відносин, що зародилися ще у часи Київської Русі. Завданнями дослідження є аналіз джерел та історіографії з порушеної проблеми; з'ясування причин і характеру міграції китайців на українські землі, а також висвітлення історичного контексту українсько-китайських відносин.

Дослідженням Китаю та китайського народу займалися сходознавці ще з кінця ХІХ ст. – А.П. Ковалівський, В.О. Кіктенко, М.М. Карпенко, що вивчали різні аспекти Китаєзнавства, зокрема участь китайців у національно-визвольних змаганнях початку ХХ ст. в Україні. Документи про китайських мігрантів у Київській губернії зберігаються у Державному архіву Київської області. Незважаючи на наявність цілої низки праць, присвячених Китаю та китайцям, історія українсько-китайських відносин і досі залишається малодослідженою.

Перші свідчення про Китай на українських землях почали формуватися ще до монгольської навали. Це було опосередковане зна-

йомство, бо відомості потрапляли до Київської Русі через Візантію. Думки про ранні контакти між Київською Руссю та Китаєм часів монгольської династії дотримувався китайський історик Чжан Сінлан [1, с. 19]. У Київській Русі також був поширений переклад з грецької «Християнської топографії» олександрійського купця Козьми (VI ст.), де були відомості про країну Хіна (Гсініста (Сіністан)), звідки вивозять шовк [2]. На думку сходознавця А. Ковалівського це найдавніша згадка про Китай в українській перекладній літературі.

Особливу роль у розширенні транскультурних контактів Європи й Азії у період раннього середньовіччя відіграв Великий шовковий шлях, яким просувалися не лише товари, а й відомості про держави та народи цих двох частин світу. Таким чином, у цей час Київська Русь і Піднебесна наблизилися до рівня поінформованості про існування один одного. Піднебесна була відомою у русичів під назвою «Китай». Про походження назви «Китай» є кілька гіпотез. Найпоширеніша – «Китай» походить від кочового народу – кидані, які утворили державу Ляо на північ від Середньої імперії. Однак справжня назва країни 中國(zhonggou), що у перекладі означає «середина держава». Проте слов'яни дали їй назву «Китай» від тюркського «фортеця», бо саме ця держава була відома своєю Великою стіною.

З середини ХІІІ ст. руські князівства перебували у васальній залежності від Золотої Орди, до складу якої входив і Китай часів династії Юань. Детальну інформацію містить хроніка часів династії Юань «Юань ши» [1, с. 22], що повідомляє про службу полонених русичів у гвардії імператора у Пекіні. Згадки про царство Китай зафіксовані у руських літописах, зокрема «Софийской летописи 6903 г.» (1395 р.) [3] та «Книги степенной царского родословия» [4] у контексті переліку земель і країн, завойованих монголами. До китайців відомості про українські землі потрапляли через монголів, які планували вклю-

чити Русь до своїх володінь. Зокрема, коли Чингізхан відправляв у військову кампанію на захід Субеде-багатура, він зазначав державу «Оросат» (Русь). Останньою військовою метою монголів на заході Чингізханом було визначено місто Хійз (тобто «обнесений стіною», – Київ).

Такі контакти з китайською цивілізацією не мали впливу на формування значних уявлень про Китай в Україні. Через відсутність відомостей про період монгольського панування на українських землях у XIII-XIV ст. залишається досить проблематичним визначення впливу китайської культури (зберігала свої традиції під час монгольської династії Юань 1271-1368 рр.) на культуру східних слов'ян.

Системнішого характеру українсько-китайські зв'язки набувають наприкінці XVII ст., коли Україна потрапляє до сфери впливу Московського царства. Московія (з 1721 р. – Російська імперія) наприкінці XVII – початку XVIII ст. досягла у своєму розширенні Далекого Сходу, де вона зіткнулася з могутньою на той час Китайською імперією, країною-гегемоном у цьому регіоні. Серед іншого перед новою імперією постали складні завдання розбудови дипломатичних і торговельних відносин з «далекосхідним велетнем», для цього було потрібно познайомитися з культурою та традиціями Китаю, вивчити мову цієї країни. В Україні тоді розпочали друкувати відомості про Китай, які виконували просвітницьку функцію у суспільстві. З покращенням відносин між Китайською та Російською імперіями, на території України, зокрема у Києві, з'явилися переселенці з Китаю. Так починала формуватися китайська діаспора.

XIX ст. – період розвитку українського китаєзнавства. Контакти українців з Китаєм відбувалися як в Україні, так і поза її межами. Російська імперія стала звичним місцем для переселення китайців, адже XIX ст. було проблемним як для Європи, так і для Китаю. Велика кількість населення та суспільні негаразди змушували китайців до еміграції. Тож китайці відправлялися на пошуки кращого життя, а Україна стала саме тим місцем, де вони себе почували у безпеці. Відомий сходознавець і дослідник китайської діаспори у світі О. Ларін писав: «Китайські мігранти, в основному молоді люди, їхали в Російську імперію, як і в інші країни, гнані безземеллям і безробіттям, у пошуках заробітку. За сезон з березня до грудня їм зазвичай вдавалося, звівши витрати до гранично мізерного мініму-

му, зібрати 150-300 руб. – у 2-3 рази більше, ніж вони могли заробити за той же час у себе на батьківщині... В основному емігрували люди з Шаньдуня і Чжилі. Китайці рухалися в Російську імперію здебільшого через Харбін залізницею, на річкових суднах або навіть пішки» [5].

У результаті підписання нерівноправних договорів Великобританії, Франції, Німеччини з Китаєм на початку XX ст. було зміцнене привілейоване становище зарубіжних комерсантів, які отримали право заснування у Китаї власних банків і торгових фірм, а також дуже низькі мита на ввезення товарів. Використовуючи політичні й економічні привілеї, іноземці захопили величезний китайський ринок і почали контролювати зовнішню та внутрішню торгівлю країни. Китай значною мірою виявився під впливом іноземного капіталу.

В умовах погіршення життя китайці починають шукати щастя за межами своєї країни. Російський воєначальник, географ і сходознавець А. Снесарев у своїй праці «Афганістан», говорячи про «жовту загрозу» колонізації китайцями Європи наприкінці XIX – на початку XX ст., зазначав, що за спостереженнями фахівців, «китайська переселенська і колонізаторська хвиля нестримно повзе до Монголії та Маньчжурії у напрямку на північ. Більш чіткий її початок відзначається у 1902 р. ...Побутова невибагливість і дешевизна життя роблять китайця у галузі економічних змагань, звісно поза умовами техніки, непереможним; біологічна кон'юнктура теж на його стороні. І якщо кліматична ситуація, яка досі стримувала китайську масу на певній території, буде якось переможена, то для жовтої хвилі перепон, мабуть, не буде» [6, с. 96-97].

У Державному архіві Київської області в архівному фонді «Київське губернське правління» містяться статистичні відомості щодо населення Києва за 1880 р., де зазначено, що у місті проживає близько 1000 іновірців, четверта частина яких – китайці [7]. У рапорті, адресованому Київському цивільному губернатору від 17 вересня 1910 р. йде мова про громадян Китаю Вань Лен Цзи та Чен Кву, які, як зазначено у документі, займалися «лікуванням зубних хвороб за допомогою колупання паличкою, якою витягували ніби черв'яків з організму хворого» [8], за що були затримані поліцією та вислані за кордон. Цікавим фактом є те, що вони не знали російської, але якось дісталися на Київщину. Також затримано та вислано китайських підданих Ноу

Кон Юй, Лю Мень, Фуко Ко Ін, Ху Мін Гуй, Тін Гу, Кон Юй, Лю Мін Тхін, дружини Кон Юй – Хан Ньюда та доньки Кой Цу, які прикидалися лікарями та виманювали у киян гроші. Про ці факти свідчать листи Київському цивільному губернатору за 1910 р. [9].

1 січня 1912 р. з падінням династії Цін була утворена Республіка Китай (інша назва – Китайська Республіка). На території Китаю відбувалися постійні повстання проти іноземного втручання у китайські справи. Переслідувані владою китайці знаходили притулок в Українській державі [10]. У Києві при губвиконкомі у 20-х роках ХХ ст. було створено комітет національних меншин, який опікувався оздоровленням і підтримкою китайських робітників, що мешкали у місті [11].

Під час Другої світової війни китайці, що закінчували радянські військові заклади брали участь у боротьбі із нацизмом та японським милітаризмом. Так, колишній майор Червоної Армії Лю Ялоу згадував про ті події: «Зізнатися, в Китаї було зовсім небагато генералів, що встигли спочатку повоювати з гітлерівцями, а потім – і з японськими милітаристами». З 1945 р. і донині китайська меншина в Україні постійно зростала. Для багатьох Київ став рідним містом. Китайці одружувалися з українками, знаходили роботу, відкривали свій невеличкий бізнес, жили у злагоді.

У Державному архіві Київської області у фондї Київського раднаргоспу зберігаються документи за 1962-1963 рр. про прийом китайських підданих на роботу – лист до Київського раднаргоспу з проханням дозволити пройти виробничу практику на комбінаті підданому КНР Сунь Шень Дю і відповідь-дозвіл, лист з проханням дозволити аспіранту Чжоу Ці Чжан ознайомитися з заводом штучного волокна, що потрібно йому для написання дисертації та позитивна відповідь. У цьому ж фондї містяться документи про склад китайської делегації робітників, що прилетіли до Києва з метою ознайомлення з радянським виробництвом [12]. Ці документи свідчать про те, що відносини між двома країнами були мирні та дружні, до китайців ставилися з повагою та пошаною, адже саме цей народ – один з найпрацьовитіших на Землі.

У наш час у Києві є гімназія східних мов, школа «Chinese town», а також діє багато курсів, які навчають китайської мови не тільки людей з китайськими коренями, а й усіх бажаючих.

У Посольстві Китаю в Україні стоїть на обліку близько 20 тис. китайців, які прожива-

ють у Києві, Одесі та Харкові. У дійсності їх набагато більше. «Деякі з нас зовсім нещодавно приїхали на Україну, не маючи при собі багато грошей», – сказав Лі Ксянг, який займається імпортом китайської будівельної техніки. Багатьом вдалося отримати громадянство, але у політичне життя України вони не втручаються.

Сорокарічний Ксянг приїхав до Києва у 1991 р. на стажування у Київський політехнічний університет, наразі розмовляє українською та російською мовами майже без акценту. Крім бізнесу, яким Ксянг займається у Києві, видає бізнес-газету китайською мовою накладом у 3 тис. примірників. Ще одним членом китайської громади є Лі Донгбін, один з директорів китайської телекомунікаційної компанії «Хуавей», яка виросла з кількох людей у 1998 р. до 300 у 2012 р. Донгбін сподівається, що його компанія найближчим часом найме ще більше працівників. «Хуавей» притримується китайських традицій. Кухарі готують національні страви для працівників фірми.

Більшість з 8 тис. китайських студентів в Україні тісно спілкуються один з одним і живуть разом у гуртожитках. Так і вийшло з Чжан Лі Цзе, яка навчається у Київському лінгвістичному університеті. «Мій рівень володіння українською мовою не дуже високий. Після отримання диплому я хочу декілька років попрацювати у Києві, а потім повернутися до Китаю, у мене там більше можливостей знайти роботу», – пояснила Лі Цзе.

У Києві на вул. Грушевського, 32, знаходиться посольство Китайської Народної республіки, яке опікується своїми підданими, які проживають на території України. Послом Китаю на даний момент є Чжан Сіюнь. В Інтернеті є сайт китайської діаспори, на якому китайці можуть спілкуватися й обмінюватися інформацією.

1992 р. Україна та КНР підписали угоду про торгівельно-економічне співробітництво, згідно з якою встановлено режим найбільшого сприяння щодо стягнення мита на експортні й імпорتنі товари двох країн, податків та інших внутрішніх зборів. Відповідно до даних української статистики, станом на 1 жовтня 2016 р. в економіку України залучено 17,8 млн. дол. США інвестицій з Китаю (з початку року цей показник скоротився на \$0,8 млн.). Найбільший обсяг інвестицій спрямовано до підприємств у сфері сільсько-лісового та рибного господарства – 39,6%, промисловості – 19,4%, оптова та роздрібна

торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 11,2%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 11%. При цьому обсяг інвестицій з України в економіку Китаю склав 1,3 млн. дол. США (з початку року цей показник не змінився). Основний обсяг цих інвестицій спрямовано до підприємств промисловості – 42,2% (0,56 млн. дол. США).

В останні роки Україна офіційно приєдналася до китайської стратегічної ініціативи «Один пояс – один шлях» і зробила важливі кроки у напрямку розвитку Нового Шовкового шляху. Перший український шовковий форум, який 7 листопада 2016 р. відбувся у Києві, був підтриманий Китаєм, що свідчить про зміцнення взаємної довіри між Києвом і Пекіном. Розвивається також діалог у сфері культури. У Пекіні восени 2016 р. відкрито музей-галерею Тараса Шевченка, перекладено китайською мовою «Кобзар». Експозиція музею об'єднала шевченківські роботи китайських майстрів і понад 100 оригінальних гравюр Кобзаря з колекції Національного музею Тараса Шевченка у Києві. Частина представлених експонатів – каліграфія за мотивами творів українського генія, ілюстрації до «Кобзаря» та пейзажі сучасної України пензля китайських художників. Активну участь у заснуванні музею Т. Шевченка у Китаї взяла Академія живопису та каліграфії Китаю, експрезидент України Віктор Ющенко, Національна академія мистецтв України, Українська національна академія мистецтв і Посольство України в Китаї. Почесний директор музею та відомий китайський художник Лі Ген висловив сподівання, що Музей Т. Шевченка стане зручним майданчиком для створення, вивчення та колекціонування картин, скульптур та інших творів мистецтва, пов'язаних з Кобзарем. Посол України у КНР Олег Дьомін на церемонії відкриття музею підкреслив важливу роль музею Т. Шевченка у культурній взаємодії двох країн, зокрема у рамках ініціативи «Поясу і шляху».

Посольством України у Китаї протягом 2016 р. також проведено флеш-моб «Міста Китаю шанують пам'ятають Славного Кобзаря» за участю представників української громади та студентства з різних міст Китаю; організовано видання нової збірки поезії Т. Шевченка китайською мовою у перекладі з української відомого літературознавця Ге Баоюаня, презентація якої відбулася за участі представників Пекінського університету у Посольстві; надано сприяння в офіційному

відкритті української дитячої хореографічної школи у м. Нінбо під керівництвом директора Харківської дитячої хореографічної школи Н. Ржевської; спільно з медіа-груп «Полі» надано сприяння в організації гастролей трупи Харківського державного академічного театру імені О. Пушкіна, яка протягом двох місяців відвідала близько 24 міст Китаю та продемонструвала китайській аудиторії виступи за творами М. Гоголя та А. Чехова – проект є найбільшим театральним турне у Китаї за часів незалежності України; спільно з культурно-дослідницьким центром України та Китаю «Ланьхва» організовано виставку літографії «Культурні і духовні витоки української нації. Шлях від Києва до Пекіна», надану Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником; з метою популяризації традиційного українського одягу й аксесуарів Посольством спільно з китайською компанією з міжнародного культурного співробітництва «Huaxia Leuа» організовано культурно-просвітницький вечір «Традиційний український квітковий вінок – традиційний китайський квітковий чай», під час якого представлено історію походження українського вінка, а також майстер-клас з плетіння українського оберегу; у рамках відзначення Дня вишиванки ініційовано флеш-моб «Одягни вишиванку», до якого під час свого візиту до КНР приєдналися експрезидент України Л. Кравчук, а також представники української громади та студентства у Пекіні на знак національної єдності, збереження українських традицій і популяризації традиційного українського вбрання серед громадськості Китаю.

Отже, історія українсько-китайських відносин сягає часів Київської Русі, що підтверджується китайськими та руськими середньовічними джерелами. Проте, системного характеру зв'язки між двома народами набули лише у XVIII-XX ст., з часом технічного прогресу та розвитку транспортних шляхів, що дали можливість незадоволеним суспільно-політичною ситуацією китайцям мігрувати до інших країн, зокрема до України та почати нове життя. Зі здобуттям 1991 р. Україною незалежності, українсько-китайські відносини набули офіційного характеру – відбувся обмін дипломатичними місіями та відкрито посольство України у Пекіні та Китаю у Києві. Сучасна взаємодія двох держав відображається як у наявності китайських емігрантів, що проживають на території України, так і в культурному й економічному обміні, який ініціюють Україна та КНР, а також діаспори.

Процес гармонізації відносин України з Китаєм у найближчому майбутньому буде базуватися на історичній взаємодії й уявленнях кожної з країн про свою нинішню та майбутню співпрацю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кіктенко В.О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи / В.О. Кіктенко; НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2002. – 194 с.
2. Ковалівський А.П. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві й Наддніпрянщині в середні віки / А.П. Ковалівський; передм. та публік. В.С. Рибалкін // Східний світ (Київ). – 1995. – № 2. – С. 158.
3. Софийская вторая летопись 6903 г. // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1853. – Т. VI. – С. 125.
4. Книга степенная царского родословия. Ч. 2. // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1913. – Т. XXI. – С. 273.
5. Ларин А.Г. Китайские мигранты в России. История и современность / А.Г. Ларин. – М.: Восточная книга, 2009. – С. 22-23.
6. Снесарев А.Е. Афганистан. Географическо-политический очерк/ А.Е. Снесарев. – М.: «Русская панорама»,

2002. – С. 96-97.

7. Державний архів Київської області (ДАКО), ф.1 «Київське губернське правління», оп.351, спр.629 «Сведения о количестве населения (с указанием национального состава в уездах Киевской губернии), 1880 г.», арк.2.
8. ДАКО, ф.2 «Канцелярія Київського цивільного губернатора», оп.226, спр.164 «О безвозвратной высылке за границу китайских подданных: Ноу-Кон-Юй, Лю-Мень, Фуко-Ко-Ин, Ху-Минь-Гуй, Тин-Гу, Кон-Юй, Лю-Мин-Тхин, жены Кон-Юй Хан-Нюда и дочери Кой-Цу, 1910 г.». – 48 арк.
9. Там само, спр.245 «О безвозвратной высылке за границу китайских подданных Вань-Лэн-Цзы и Чен-Кву, занимающихся обманным зубоочелюстным лечением, 1910 г.». – 21 арк.
10. Карпенко Н.М. Китайские добровольцы в революционных событиях на территории Украины (октябрь 1917 – апрель 1918 гг.) / Н.М. Карпенко // Сходознавство (Київ). – 2007. – № 38. – С. 70.
11. ДАКО, ф.Р-111 «Київський губернський виконавчий комітет рад робітничих, селянських та черво армійських депутатів (Київський губвиконком)», оп.1, спр.560 «Циркуляри и переписка с ВУЦИК и Совнаркомом УСРР об улучшении политмассовой работы на селе, привлечение беспартийных к общественной жизни, усилении борьбы с бандитизмом и другим вопросам. Имеется список иностранных представителей на территории СССР, 06.09-11.12.1924 г.». – 40 арк.
12. ДАКО, ф.Р-5003 «Рада народного господарства Київського економічного району», оп.1, спр.2501 «Переписка о приеме китайских специалистов, 8.05.1962-20.04.1963 гг.». – 12 арк.

Распутіна Лідія Українсько-китайські зв'язки: історія та сучасні тенденції

Досліджено історію відносин України з Китаєм, починаючи з Київської Русі до сьогодення, з'ясовано причини міграції китайців на українські землі та перспективи подальшого українсько-китайського співробітництва. На основі матеріалів Державного архіву Київської області описано перебування окремих представників китайського народу на Київщині.

Ключові слова: Китай, діаспора, еміграція, українсько-китайські зв'язки, Київщина

Распутина Лидия Украинско-китайские связи: история и современные тенденции.

Исследовано историю отношений Украины с Китаем, начиная с Киевской Руси до современности, выяснены причины миграции китайцев на украинские земли и перспективы дальнейшего украинско-китайского сотрудничества. На основе материалов Государственного архива Киевской области описано пребывания отдельных представителей китайского народа на Киевщине.

Ключевые слова: Китай, диаспора, эмиграция, украинско-китайские контакты, Киевщина

Rasputina Lidia Ukrainian-Chinese relations: history and current trends

History of relations of Ukraine with China reaches X century – first contacts of local principalities with Chinese kingdoms. In the research were analyzed documents from the funds of State Archives of Kiev region concerning the residence of Chinese people in the Kiev region, as well as works of famous scientists of XIX-XXI centuries – A. Kovalevskogo, V. Kiktenko, N. Karpenko, who studied different problems of chinology in Ukraine; were described the first contacts with China from Kievan Rus period to our days, was revealed the reasons for the immigration of Chinese people to Ukrainian lands and prospects of Ukrainian-Chinese cooperation. The theme is relevant today because of the rapid economic development of China and the desire of all countries to establish relations with China, which is possible only by understanding the mentality of this country and its long history.

Keywords: China, Diaspora, emigration, Ukrainian-Chinese contacts, Kyiv region

Рецензенти:

Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 14.04.2017 р.